

Həsən Əliyev – 115

Təbiətsünas alim, müdrik insan

Azərbaycanın görkəmli təbiətsünas alimi, Respublika Dövlət Mükafatı laureatı, Əməkdar elm xadimi, akademik Həsən Əlirza oğlu Əliyev ölkəmizdə coğrafiya və torpaqsünaslıq elmlərinin müxtəlif sahələrinin təşəkkül tapmasında, bir sıra yeni elmi istiqamətlərin aşkarlanmasında müstəsna xidmətlər göstərmişdir. Alim bütün zəngin fəaliyyəti ərzində ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlıq və ölkənin təbii sərvətlərindən səmərəli istifadə üzrə kompleks proqram və silsilə layihələri uğurla həyata keçirib.

Dünya şöhrətli alim parlaq bir həyat yaşayıb, xalqa, Vətənə göstərdiyi misilsiz xidmətləri ilə əvəzsiz örnəyə, məktəbə çevrilib. Təbiətə, torpağa sevgisi isə hələ gənc yaşlarından–Naxçıvanda texnikumda, Gəncədə ali məktəbdə təhsil aldığı illərdən başlayıb. Elə o vaxtdan da xam torpaqların tədqiqinə həvəs göstərmişdir. Bunun nəticəsində elmə “Pirsaat düzünün torpaqları və ondan istifadə yolları” adlı ilk monoqrafiyanı bəxş edib.

Alim Azərbaycan EA-nın yaradılmasından sonra elmi kadrların hazırlanmasına böyük əmək sərf edib. Eyni zamanda, akademiyanın torpaqsünaslıq və coğrafiya bölmələrinin qurulmasında da mühüm rol oynayıb.

O dövrdə dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən, keçmiş SSRİ-də ətraf

qoy hamı eşitsin. Kitabın adını da nəşriyyat, dostlarım qoydular: “Həyəcan təbili”. Dedilər ki, “Həyəcan təbili”ni haradan asaq ki, hamı eşitsin. Dostlarımdan biri dedi: “Həyəcan təbili”ni insanların qulağının dibindən asmaq lazımdır...”.

Publisist alim meşəni haqlı olaraq “həyat mənbəyi, yaşıl ciyər”, havanı təmizləyən və tənzimləyən əvəzsiz sərvət, torpağın xilaskarı adlandıraraq yazırdı: “Meşə sudur, su məhsuludur, məhsul isə

liyyəti statistik rəqəmlərlə ifadə etsək, deyə bilərik ki, o, 500 elmi əsərin, onlarla kitab və monoqrafiyanın müəllifi olub. Alimin rəhbərliyi sayəsində ölkəmizdə 40-a qədər elmlər namizədi, 8 elmlər doktoru yetişib. Həsən müəllimin elmi varisliyini bu alimlər nəslə qoruyaraq, inkişaf etdirib. Torpaqsünaslıq, coğrafiya, əkinçilik, təbiəti mühafizə və digər elmi istiqamətlərdə aparılan tədqiqat işləri öz bəhəsini verib. Respublikamızda bu sahələrdə elmi sistemlər qurulub və praktik fəaliyyət uğurlu nəticələr verib.

Alimin 1970-ci ildən etibarən elmi fəaliyyətinin yeni dövrü başlanıb. Bu mərhələdə onun “Meşələrin torpaq prosesinə təsiri”, “Azərbaycanın Kür boyu Tuqay meşələri”, “Yaşıl sərvətin keşiyində”, “Naxçıvan MSSR-nin torpaqları”, “Böyük Qafqazın torpaqları”, “Azərbaycanın torpaq ehtiyatları, onlardan səmərəli istifadə olunması və qorunması” və s. kimi dəyərli kitabları nəşr olunub. Alimin əsərləri keçmiş SSRİ-nin sərhədlərini aşaraq, ABŞ, Fransa, Belçika, Şərqi Avropa ölkələri, Vyetnam və Yaponiyada geniş ictimaiyyətə çatdırılıb.

Akademikin bir şəxsiyyət kimi böyük rolunu təkcə onun tədqiqatları, elmi kəşfləri, humanistliyi, vətənpərvərliyi ilə məhdudlaşmayıb. O, qəlbinin hökmü ilə doğma Azərbaycanın kənd və qəsəbələrini qarış-qarış gəzərək, insanlarla görüşüb, problemlərini öyrənib, onları təbiətin mühafizəsi ilə əlaqədar maarifləndirib. Eyni zamanda, dünyanın əksər ölkələrində beynəlxalq elmi konfranslara, forumlara dəvət alaraq, doğma Azərbaycanı, onun füsunkar təbiətini elmi məruzələri ilə təbliğ edib.

Akademikin xatirəsinə ən böyük abidə bu gün Azərbaycan təbiətinin yaşılşdırılmasına göstərilən qayğıdır, təbiətin sağlamlaşdırılmasıdır. Respublikamızda Prezident İlham Əliyevin ətraf mühitin, xüsusilə yaşılıqların mühafizəsi və artırılması ilə bağlı tapşırıq və tövsiyələrinə uyğun olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin dəstəyi, nazirliyin yerli qurumlarının təşkilatçılığı ilə davamlı şəkildə ağacəkmə kampaniyası keçirilir. Yaşılşdırma, abadlıq, səliqə-sahman yaratmaq ilə görülməli işlər ölkəmizin ekologiyasının sağlamlığına və insanlarımızın rahatlığına xidmət edir.

Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın da ekologiyamıza, təbiətimizə sistemli qayğısı göz önündədir. Mehriban xanımın bu sahədə gördüyü işlər nəinki ölkəmiz, həm də bütün dünyanın təbiətsevərləri üçün əvəzsiz örnekdir.

Onu da qeyd edim ki, bu gün gəncliyin təbiətə qayğısı kimi IDEA İctimai Birliyinin ekoloji layihələri çərçivəsində aparılan yaşılşdırma işləri, habelə on minlərlə ağacın əkilməsi təbiətin mühafizəsinə və ekoloji tarazlığın qorunmasına dəyərli töhfədir.

Bəxtiyar HÜSEYNOV,
ekoloq-jurnalist

mühitin çirkənlənməsi geniş yayılmışdı. Belə bir şəraitdə bir qrup qabaqcıl alim ətraf mühitin mühafizəsinin zəruriliyini elmi biliklərlə əsaslandırır. Onların arasında akademik Həsən Əliyev də vardı. O, ətraf mühitin mühafizəsi işinə hələ 1955-ci ildə Azərbaycan EA-nın təbiəti mühafizə üzrə komissiyasında sədr kimi başlamışdı. Sonralar görkəmli alimin təşəbbüsü ilə akademiyanın Coğrafiya İnstitutunda təbiətin mühafizəsi şöbəsi açılmış və ona institutun direktoru akademik Həsən Əliyev özü rəhbərlik etmişdi.

Ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar böyük alimin elmi düşüncələri, narahatlıqları məhz onun “Həyəcan təbili” kitabında öz əksini tapmışdı. 1982-ci ildə işıq üzünə gələn bu kitab, həqiqətən, füsunkar, zəngin flora və faunaya malik Azərbaycan təbiətinin mühafizəsinin zəruriliyi ilə əlaqədar çalınan həyəcan təbili idi. Təsədüfi deyil ki, akademik öz fikirlərini oxucuları ilə bölüşərək yazırdı: “Əlimiz qələm alarkən torpağın tədqiqindən başlamadı. Bəs torpağın dərdi? Torpağın dərdi çoxdur. Onu düşünmək, görmək və hiss etmək lazımdır. Torpaq dilə gəlib şikayətləndi. Kimdən? “Özünün süd verib, bəslədiyi” insanlardan, sinəsinə yara vuranlardan, gözlərinə zəhər tozu üfürənlərdən. Mən isə torpağın övladlarından biri kimi haray saldım, dövrü mətbuatda məqalələrlə çıxış etdim, dedim ki, qoy səsimi hamı eşitsin. Oxucular səsimə səs verdilər. Dedilər ki, “təbil çal”,

həyatdır... Meşəni, Yer kürəsinin bu yaşıl kəmərinə bircə an təsəvvür etməsək, demək, bəşər də yoxdur. Yaşılığa ölçüsüz-biçisiz hücum insana qarşı yönəldilmiş ən ağır müharibədir... Düşmən hər hansı bir ölkəyə hücum edəndə, birinci növbədə, onun adamları ilə bərabər meşəsini də qırır. Meşəsi məhv olmuş millət, xalq, torpağı təslim etmək, məhv etmək asandır. Meşə xalqın sərvətinin tacıdır, meşəsiz torpaq yazıqdır, səqirdir, miskindir...”.

Göründüyü kimi, Həsən müəllim təbiətə son dərəcə həssas və qayğıkeş münasibət bəsləyirdi. Təbiətlə bağlı heç bir şey onun nəzərindən qaçmırdı. Məlum olduğu kimi, Nərbənd ağacı nadir ağaclardan sayılır. Deyilənə görə, o, bir dəfə Naxçıvanda olarkən yolu Böyük düzdən keçir. Onun nəzərini cərgələnən Nərbənd ağaclarının tütüldüyü cəlb edir. Yaxınlaşdıqca görür ki, hansısa nadir ağaclara od vurub. Minillik tarixə malik olan bu nadir ağacların həyatına bir azdan son qoyulacaqdı. Şok vəziyyətdə düşən alim ağacların xilasını üçün yollar düşsə də, real təhlükədən onları qurtara bilmir. Ağacların fəryadına kömək edə bilməyəcəyini düşünəndə, hətta özünü danlayır. “Hardasan, ay Mirzə Cəlil” – deyə, dərinə köks ötürür. Başını qucaqlayıb ağaclarla bir yerdə feryad edir. Bu məqamda onu dindiren olsaydı, yəqin ki, uşaq kimi höknür - höknür ağlayacaqdı...

Akademik Həsən Əliyevin elmi fəa-